

СТАНОВИЩЕ

от проф. дфн Вася Велинова

за дисертационния труд на Екатерина Станимирова Стойчева

на тема: „Социалното и духовното в три слова от „Книга Григория Цамблака“

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Григорий Цамблак е книжовник, трайно свързан с традициите на Евтимиевата литературна школа. Богатата му за времето си ерудиция и проповедническият му талант го превръщат в емблематична фигура за Балканския културен регион, а и извън неговите предели. В редица аспекти делото на Григорий Цамблак, особено по отношение единството на християнската църква, е провиденциалистично и идеите му далеч надхвърлят историческите рамки на своето време. Българската литературна медиевистика все още е в дълг към този талантлив книжовник. Липсва цялостно теоретично проучване на литературното му наследство, все още редица въпроси на риторическия му стил, на художествените достойнство на творбите му остават вън от научния интерес. В контекста на тези наблюдения дисертацията, посветена на литературното наследство на Григорий Цамблак, винаги ще се радва на заслужен интерес и ще оформи широк хоризонт на очаквания.

Представеният за защита дисертационен труд не прави изключение. Още формулировката на научния проблем подсказва, че към книжовното наследство на Григорий Цамблак би следвало да се подходи с ясното съзнание за неговата функционална детерминираност не само като църковно-литургична прагматика, следствие на жанровата и стилистичната му формализация, но и като към феномен с по-широк диапазон на реализация, засягащ социума и неговите мисловни стереотипи, определящ нивото на осъзнатост на религиозните наслоявания като интегриращ и същевременно – нормативизиращ фактор в него. Подобен проблем, изискващ за качествено научено осмисляне и разрешаване комплексен социо-културен, литературно-теоретичен и литературно-историчен (т.е. херменевтичен) и екзегетичен подход, предполага широка богословска и филологическа осведоменост, познания в областта на социологията и културната антропология на средновековното общество, за да може трите слова на Григорий Цамблак, които са обект на анализ и интерпретация, да се поставят в адекватния им контекст, да се извлече максималното количество информация, засягащо поставения

проблем и вследствие на това – да се изгради теоретичния модел на взаимодействието на една култово-религиозна творба, продукт на нормативизираната естетика на средновековието, и йерархически структурираният социум, в който тя функционира. Без съмнение темата е дисертабилна и позволява на дисертанта за разкрие напълно своите аналитични способности.

Какво имаме като резултат?

Представеният за защита дисертационен труд се състои от от увод, четири глави, заключение, приложения и библиография. В увода се представят основните термини и се правят някои полезни уточнения – напр. как ще се интерпретират понятията „социално“ и „духовно“ като се използва опозицията „земен град – небесен град“ на св. Августин Блажени, но без някои необходими уговорки, доколко и как тя работи в православната културна традиция, какво се разбира под термина „средновековен реализъм“ и пр. Макар че авторката заявява, че ще ползва социологически подход, за да разграничи два типа общности, описани в словата, не навсякъде в анализите й това разграничение е спазено, а като цяло методологията не е достатъчно добре обяснена.

Първата глава се състои от няколко подчасти. В първата се представя кратък биографичен очерк за Григорий Цамблак и връзката му с идеите на исихазма. Не е мотивирана убедително необходимостта от този преглед на добре известни извори и многократно описвани и коментирани факти около живота на Цамблак, който с нищо не е обогатен. Тук бихме очаквали по-скоро синтезиран опит да се очертаят факторите, съдействали за формирането на литературния стил на книжовника, както и критичен преглед на студиите върху исихазма, за да се подчертае обстоятелството, че Григорий Цамблак в известен смисъл дори го „надживява“ и в произведенията му те са силно редуцирани, особено в словата, които са предмет на анализ в дисертацията. Втората част на първата глава представя комплекса от проповеди „Книга Григория Цамблака“ в научната литература и предлага кратка библиографска справка за състоянието на проучванията. Третата част на втора глава е посветена на структурата на сборника „Книга Григория Цамблака“. Това е едно добро решение на дисертантката, защото той е част от непосредственият литературен контекст на творбите. За жалост в тази част преобладават предимно фактологични ракурси, без да се предложи анализ на изброените факти. Подреждането на словата според църковния календар онагледява наистина дистрибуцията

на творбите в рамките на подвижния и неподвижния цикъл празници, но липсват обобщения и изводи за връзката на отделните елементи на тази макрожанрова структура, което да открие по-ясно общото в трите анализирани слова. Значително по-добри постижения има в частта, посветена на проповедта като жанр. Тук все пак заглавието би следвало да бъде поучителните и похвални слова като жанрови форми на християнската проповед, защото целта на труда е да направи литературен, а не богословски анализ на текстовете. В тази част дисертантката е представила накратко историята на средновековната риторика, нейните основни жанрови форми и представители в България през средновековието. Освен това тя се е постарала да маркира процеса на формиране на литературните вкусове на българската публика и да открие мястото на Григорий Цамблак сред останалите старобългарски книжовници. Представила е и обобщени модели на поучителните и похвални слова, които ще бъдат конкретно анализирани в следващите глави. В тази част анализът най-много се доближава до представата за литературоведско изследване на група съчинения, съобразен е както с постиженията на българската литературна медиевистика, така и със световната практика в тази област. Откроява се общото за средновековната риторика и специфичното у Григорий Цамблак.

Последната подчаст на първата глава е посветена на темата за земния и небесния град, разгледана сравнително подробно. Наред с добрите попадения в търсене на проекциите на земния и небесния град в човешкия колектив, авторката би могла да спести редица излишни подробности относно природата на поста, видовете пост, историческия преглед на практиката на християнската църква в тази насока. Тази много добре позната информация не допринася с нищо за изясняване на дихотомията земен град – небесен град. Може би тук би следвало да се задълбочи анализът на това как исихастката традиция моделира това съотношение и как Григорий Цамблак доразвива и осмисля в словата си подобни идеи.

Втората, третата и четвъртата глава са посветени на конкретни анализи на всяко от трите слова. Авторката избира еднотипен модел за анализ, което е добро решение, предвид търсенето на общи принципи в словата на Григорий Цамблак. Анализът се извършва по следния план: анализ на композицията, стилистичен анализ, вкл. коментар на библейските цитати, социалното в словата, духовното в словата и изводи. В своите анализи авторката е успяла да предостави необходимия минимум от сведения за структурирането на

композиционните дялове в словата, да покаже връзката между тях. Представила е и основни резултати от наблюденията си над стилистичното оформление на творбите, както и анализ на социалното и духовното в текстовете, т.е. съвсем буквално и пестеливо е представила виждането си по поставената ѝ дисертационна тема. Обърнала е внимание на спецификата на библейските цитати, наличието на старозаветни цитати с тяхната усложнена символика и екзегезата на Григорий Цамблак. Тук бих искала отново да подчертая, че някои от приведените от авторката примери за отражение на социални взаимоотношения или структуриране на обществени групи са чисто и просто средновековни топоси и към тях следва да се отнасяме с предпазливост и внимание при интерпретацията, защото често пъти те съвсем не дават тази конкретна и буквална информация, която е резултат от неизкусен в литературната медиевистика прочит. Отново бих искала да подчертая, че социалното в словата на Григорий Цамблак е не само в буквалното назоваване на проблемите, в посочването на несъвършенствата на социума в битов аспект, а и в идеята, че словото може да бъде инструмент за отстраняването им, в отговорността на всеки, съпричастен с логоса за подобряване на обществените взаимоотношения, най-просто казано. Този проблем има далеч по-широки измерения, но явно не всички са намерили място в представената тук работа. Все пак, на базата на направените наблюдения и на базата на приведените факти на литературния анализ дисертантката е успяла да открие основни моменти, характеризиращи стила на Цамблак, а оттам – да обясни как те рефлектират при изясняването на взаимоотношението между социално и духовно в словата.

Като цяло работата отговаря на необходимия минимум изисквания, за да бъде допусната до защита. Смятам, че трудът в този си вид не може да бъде публикуван. Това би могло да стане след основна преработка и допълване с редица важни наблюдения и изводи от страна на автора.

Авторефератът е изготвен според изискванията за подобен род научни съчинения. Правилно са отразени приносите на авторката. Публикациите ѝ са достатъчно на брой, покриват минимални изисквания за защитата.

Като имам предвид казаното до тук, препоръчвам ва уважаемото жури да присъди на Екатерина Станимирова Стойчева образователната и научна степен „доктор“.

Проф. дфн Вася Велинова
27.5.2017